

Armand Goșu

ÎNTRE NAPOLEON
ȘI ALEXANDRU I

Contextul internațional
al anexării Basarabiei

Ediția a II-a, revăzută și adăugită

POLIROM
2022

Colecția *Historia* este coordonată de Mihai-Răzvan Ungureanu.

© 2022 by Editura POLIROM, pentru prezenta ediție

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: Gioacchino Giuseppe Serangeli (1768-1852), *Napoleon și Alexandru își iau rămas-bun după Pacea de la Tilsit* (9 iulie 1807), ulei pe pânză, Versailles

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700505

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,

sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

GOȘU, ARMAND

Între Napoleon și Alexandru I: contextul internațional al anexării Basarabiei / Armand Goșu. –
Iași: Polirom, 2022

Conține bibliografie. – Index

ISBN: 978-973-46-8736-7

94

Printed in ROMANIA

Cuprins

<i>Cuvânt-înainte</i>	9
Capitolul 1. A treia coaliție antinapoleoniană și alianța ruso-otomană din septembrie 1805	13
Speranțele Rusiei...	15
...și realitatea negocierilor	23
Proiecte ruso-valahe de manipulare a Porții	33
Ultimele negocieri. Semnarea tratatului	37
O ratificare norocoasă	44
Ministrul de externe, Adam Czartoryski, găsește vinovații	50
Fontonii	54
Familia Moruzi și Rusia	57
Franța și reînnoirea alianței ruso-otomane	75
Despre cauzele eșecului diplomației ruse	82
Capitolul 2. Principatele Române în politica internațională în timpul războiului ruso-otoman (1806-1812).	131
Presiuni diplomatice franceze și rusești	136
Izbucnirea războiului ruso-otoman	141
„O mare diversiune pentru Marea Armată a împăratului”	146
Armistițiul de la Slobozia (august 1807).	156
Principatele Române – „țări de compensație” în relațiile internaționale.	159
Negocierile ruso-otomane de la Iași	176
Reluarea operațiunilor militare pe frontul dunărean.	178
Campania militară din anul 1810.	180
Pe câmpul de luptă și la masa negocierilor	184
Tensiuni între Franța și Rusia.	188
Austria și războiul ruso-otoman	190
Confruntări militare decisive la Dunărea de Jos	197
Tratatul de la Giurgiu (noiembrie-decembrie 1811)	202
Între reluarea ostilităților și tratativele secrete (februarie-aprilie 1812)	210

În ciuda alianței care lega imperiul pravoslavnic al lui Pavel I de Poarta Otomană, la Petersburg, șeful diplomației ruse, influentul F.V. Rostopcin⁵, a redactat un proiect de împărțire a teritoriilor stăpânite de sultan⁶. Conform planului, Rusia urma să anexeze Moldova, Bulgaria, Rumelia și Istanbulul, Franța ocupa Egiptul, iar Austriei îi reveneau Țara Românească⁷, Serbia și Bosnia. Cu toate că avem de-a face cu o himeră, trebuie menționat că, față de „proiectul grecesc” al Ecaterinei a II-a, pretențiile Rusiei creșteau sensibil.

Sistemul tratatelor de pace încheiate în primii ani ai secolului al XIX-lea, în centrul căruia a stat Franța napoleoniană, a asigurat o pace de scurtă durată pe continent⁸. Tânărul țar Alexandru I a preferat rolul de conciliator între puterile europene, abținându-se de la orice gest care i-ar fi putut compromite relațiile cu Franța⁹. Marile tensiuni urmau să iasă însă curând la iveală. Pretextul avea să fie oferit de arestarea la Ettenheim, apoi judecarea și executarea la Vincennes a ducelui de Enghien, acuzat de complot împotriva Franței. De la Petersburg s-au transmis proteste energice celorlalte curți europene. Țarul însuși, ca și agenții săi diplomatici purtau doliu. Însărcinatul cu afaceri al Franței la Petersburg a fost obligat să-și părăsească de îndată postul. La sfârșitul lunii august a anului 1804, Talleyrand a luat aceeași măsură față de ambasadorul rus de la Paris¹⁰. Inițiativa constituirii unei noi coaliții antinapoleoniene a luat-o Anglia, în ianuarie 1805. Câteva luni mai târziu, la 11 aprilie, la Petersburg s-a semnat tratatul de alianță ruso-britanic, la care a aderat și Austria la 9 august.

-
5. Fiodor Vasilievici Rostopcin (1763-1826), membru al Colegiului pentru Afacerile Străine (septembrie 1799-februarie 1801).
 6. Proiectul a fost publicat în „Zapiska grafa F.V. Rostopcina o politiceskih otnoșeniiah Rossii v poslednie meseați pavlovskogo țartsvovaniia”, în *Ruskii arhiv* nr. 1, 1878, p. 103 și urm. Vezi și S.M. Soloviov, „Vostocinâi vopros”, în *Socineniia*, vol. XVI, *Rabotî raznâh let*, Moscova, 1995, pp. 636-637.
 7. Având în vedere importanța strategică a Țării Românești pentru întreaga zonă balcanică, țarul avea să noteze în dreptul propunerii de cedare a acesteia Austriei: *Ne mnogo li?* („Nu-i cam mult?”). Vezi *Vostocinâi vopros vo vneșnei politike Rossii (koneț XVIII-naciála XX v.)*, Moscova, 1978, pp. 50-51.
 8. André Fugier, *La Révolution française et l'Empire napoléonien*, Hachette, Paris, 1954, p. 131.
 9. Constantin de Grunwald, *Les alliances franco-russes. Neuf siècles de malentendus*, Plon, Paris, 1965, p. 82.
 10. Armand Lefebvre, *Histoire des cabinets de l'Europe pendant le consulat de l'empire 1800-1815*, ediția a II-a, vol. I, Paris, 1866, pp. 350-359, 364-367; *ibidem*, vol. II, Paris, 1866, p. 9; Boris Mouravieff, *op. cit.*, pp. 89-93; Constantin de Grunwald, *op. cit.*, p. 83.

Aceste puteri au pregătit un plan general de pacificare a continentului pentru a servi drept bază la viitoarele negocieri de pace¹¹.

Însă, pe câmpurile de luptă ale Europei, armatele franceze s-au dovedit superioare forțelor coalizate, Austria suferind cel mai mult de pe urma acestor înfrângeri¹². Relațiile franco-ruse au fost reluate în primăvara anului 1806. La 6 iulie, a sosit la Paris pentru a purta tratative emigrantul francez Pierre d'Oubril, aflat în serviciul țarului¹³. Acolo s-a aflat însă, pentru scurt timp, și emisarul englez, lord Yarmouth. Sarcina lui Talleyrand a fost ușurată foarte mult de faptul că d'Oubril a refuzat să negocieze alături de plenipotențiarul britanic. La 20 iulie, reprezentanții Franței și Rusiei au semnat la Paris tratatul de pace¹⁴, în care se prevedea că țarul urma să evacueze unele teritorii, să garanteze integritatea Imperiului Otoman, să renunțe la dreptul de a traversa Bosforul și Dardanelele cu nave de război și să nu mai exercite nicio influență asupra Principatelor Române¹⁵. Alexandru I a refuzat să ratifice documentul, pretextând că d'Oubril nu primise plenipotență pentru semnarea unui act atât de important¹⁶.

Moldova și Țara Românească, unde influența Rusiei se accentuase în urma hatîșerifurilor din septembrie 1802¹⁷, au revenit în atenția cabinetului de la Petersburg grație proiectelor ministrului de externe, Adam Czartoryski. Încă din vara anului 1804, acesta solicitase modificarea statutului celor două principate

11. Armand Lefebvre, *op. cit.*, vol. II, pp. 44-47.

12. Charles Esdaile, *Napoleon's Wars. An International History, 1803-1815*, Allen Lane, Londra, 2007, pp. 154-253.

13. Boris Mouravieff, *op. cit.*, p. 183.

14. F.F. Martens, *Sobranie traktatov i konvenții zakliucennâh Rossieiu s inostrannâmi derjavami*, vol. XIII, *Traktatî s Franțieiu (1717-1808)*, Sankt-Petersburg, 1902, pp. 332-338 (în continuare, F.F. Martens, *Sobranie traktatov i konvenții*).

15. Armand Lefebvre, *op. cit.*, vol. II, pp. 305-312; Boris Mouravieff, *op. cit.*, pp. 184-192; vezi și raportul lui d'Oubril către Budberg în Dimitrie A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. I, București, 1900, p. 510 (în continuare, D.A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *Acte și documente*).

16. În instrucțiunile datate 12 mai 1806, primite de la țar, se specifica faptul că Oubril avea dreptul de a semna „orice act pe care l-ați considera conform onoarei și intereselor Rusiei” (Boris Mouravieff, *op. cit.*, p. 178).

17. *Vostocinâi vopros vo vneșnei politike Rossii*, pp. 53-54; vezi și G.N. Seliah, „Russko-turețkoe sogloșenie 1802 g. O Dunaiskih Kneajestvah”, în *Voprosî istorii* nr. 12, 1961, pp. 195-200, precum și Marian Stroia, „Promulgarea de către Poartă a hatîșerifurilor din septembrie 1802 și acțiunea Rusiei”, în *Revista istorică* nr. 7-8, 1994, pp. 711-726.

în sensul intrării acestora sub directa influență rusească, după exemplul oferit de Republica Insulelor Ionice¹⁸. Descendent al unei ilustre familii poloneze, membră a partidei filoruse de la Varșovia, Czartoryski a ocupat o poziție privilegiată în anturajul țarului, preluând, în februarie 1804, conducerea Ministerului de Externe¹⁹, proaspăt înființat în urma înlocuirii vechilor colegii moștenite de la Petru cel Mare. În această calitate și în contextul penetrării franceze din Europa Centrală prin Dalmația spre inima Peninsulei Balcanice, Czartoryski i-a adresat lui Alexandru I câteva memorii și rapoarte privind Poarta Otomană. Ele se refereau și la problema Principatelor Române. Rusia, alături de Marea Britanie, ar fi trebuit să devină apărătoarea integrității Imperiului Otoman în fața atitudinilor belicoase ale Franței. Iar ca măsură efectivă, o armată de 100.000 de oameni trebuia să ocupe Moldova și să sprijine trupele sultanului pentru alungarea inamicului francez de pe teritoriul otoman²⁰. Aceste prevederi sunt cuprinse în primul memoriu din 23 ianuarie 1806. Aceeași dată poartă un al doilea memoriu, în care s-a luat în considerare varianta exercitării unei puternice presiuni franceze pentru dezmembrarea Imperiului Otoman. În acest caz, trebuia să se aibă în vedere constituirea unor state „sub suzeranitatea și sub egida Rusiei”. Din această categorie nu aveau să facă parte Moldova, Țara Românească și zona Bugeacului, pe care Rusia dorea să le anexeze. Aceste teritorii urmau să-i ofere Rusiei importante resurse naturale, o abundență de produse și mai ales Dunărea ca frontieră „infinat mai solidă decât este acum Nistrul”²¹. Două luni mai târziu, Czartoryski continua să susțină cu insistență necesitatea anexării la Rusia a Principatelor Române²². Ministrul de externe nutrea speranța refacerii statului polonez sub tutela Rusiei, imperiul pravoslavnic urmând să obțină, în schimb, compensații teritoriale în

18. *Vneșneaia politika Rossii XIX i naciála XX veka. Dokumentî Rossiiskogo Ministerstva Inostrannâh Del*, vol. II, Moscova, 1961, p. 110 (în continuare, *Vneșneaia politika Rossii*).

19. Constantin de Grunwald, *Trois siècles de diplomatie russe*, Calman-Lévy, Paris, 1945, pp. 144-145 și nota 1, p. 145.

20. D.A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *Acte și documente*, vol. I, pp. 453-457.

21. *Ibidem*, p. 459. Într-un raport din 7 martie 1806, A. Czartoryski socotește menținerea influenței rusești asupra Imperiului Otoman ca absolut necesară „pentru siguranța Rusiei înseși” (*ibidem*, p. 484). Vezi și Ion Jarcuțchi, Vladimir Mischevca, *Pacea de la București (din istoria diplomatică a încheierii tratatului de pace ruso-turc de la 16/28 mai 1812)*, Editura Știința, Chișinău, 1993, pp. 45-46.

22. *Mémoires du prince Adam Czartoryski et correspondance avec l'empereur Alexandre Ier*, prefață de Ch. de Mazade, vol. II, Paris, 1887, p. 105.

Balcani în detrimentul Porții Otomane²³. Chiar și după înlocuirea sa de la conducerea ministerului cu baronul Andrei Iakovlevici Budberg²⁴, Adam Czartoryski a mai supus atenției împăratului o seamă de memorii și rapoarte prin care solicita restabilirea Poloniei²⁵.

Interesul Rusiei pentru sud-estul Europei a luat și forma unor manevre militare și a concentrării de trupe la frontiera de pe Nistru. Încă de la începutul toamnei anului 1805, în rapoartele diplomaților străini sunt consemnate astfel de informații²⁶. Pretextul pentru întărirea armatei ruse de la granița cu Moldova a fost oferit de ocuparea Dalmației de trupele franceze²⁷. Însă cabinetul de la Petersburg nu s-a limitat la atât, însărcinatul cu afaceri al Prusiei transmițând știri despre activitatea unor comisari ruși care cumpărau cereale și înființau depozite cu provizii în Moldova și Țara Românească²⁸. La Petersburg, experții în relațiile ruso-otomane au prezentat Ministerului de Război ultimele evoluții în politica externă a Porții, subliniind faptul că, în ciuda alianței, prelungită prin tratatul din septembrie 1805, aceasta se depărta de Rusia și se apropia periculos de mult de Franța napoleoniană²⁹.

-
23. Leon Casso, *Rusia și basinul dunărean*, traducere din limba rusă, cu un studiu introductiv de Șt. Gr. Berechet, Institutul de Drept Internațional al Universității Mihăilene din Iași, 1940, pp. 15-17; Constantin de Grunwald, *op. cit.*, pp. 145-147.
24. Noul ministru de externe (la 29 iunie 1806 a preluat conducerea ministerului), A. Budberg era caracterizat de contemporani drept un „cerșetor livonian nepriceput, slab și ridicol” (*ibidem*, p. 150).
25. Vezi, de exemplu, memoriul din decembrie 1805, în *Mémoires du prince Adam Czartoryski et correspondance avec l'empereur Alexandre Ier*, vol. II, pp. 149-157.
26. Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. II, București, 1896, p. 402 (în continuare, N. Iorga, *Acte și fragmente*). Vezi și Leon Casso, *op. cit.*, p. 33; Ion Jarcuțchi, Vladimir Mischevca, *op. cit.*, pp. 44-45.
27. N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 406.
28. *Ibidem*, p. 405.
29. Documentul datat 1806 este intitulat *Projet d'un exposé pour le Conseil de guerre relativement à une nouvelle campagne contre la France et la Turquie*. După ce autorul constată slăbiciunile Porții, trage concluzia „că ea n-ar ști cum să-și prelungească trista existență fără ajutor străin”. Rusia și-a oferit serviciile, „dar tratatul de la Pressburg și mai ales cedarea Dalmației francezilor par s-o fi determinat să schimbe sistemul”. Guvernul otoman pare acum dispus să urmeze Franța și, „într-un cuvânt, Turcia începe deja să ne sfideze, iar, în situația ei, aceasta echivalează cu intenția de a se desprinde în întregime de noi, de îndată ce va crede că o poate face, fără urmări neplăcute, cu ajutorul francezilor” (Arhiv Vneșnei Politiki Rossiiskoi Imperii, fond Kanțelearii, opis 468, dosar 1208, f. 5; în continuare, Arh. V.P.R.I.).

Presiuni diplomatice franceze și rusești

Către sfârșitul primăverii anului 1806, se constată o revenire spectaculoasă a politicii externe franceze la tradiționala alianță cu Imperiul Otoman și la utilizarea Porții în combinațiile jocului diplomatic al echilibrului european. Parisul era extrem de interesat de constituirea unei contraponderi la coaliția antinapoleoniană patronată de Marea Britanie și Rusia. Pentru aceasta, cea mai sigură cale părea revitalizarea Porții. O primă luare de poziție i-a aparținut lui Napoleon, care, într-o scrisoare către ministrul său de externe, Talleyrand, considera ca inacceptabil amestecul Rusiei în problemele interne ale Țării Românești, asimilată, în concepția sa, unei simple provincii otomane³⁰. Câteva zile mai târziu, la 20 iunie 1806, plecau de la Paris spre capitala de pe malurile Bosforului două scrisori. În cea a lui Talleyrand, destinată însărcinatului cu afaceri al Franței la Poartă, se făcea un aspru rechizitoriu intervențiilor rusești în politica internă a Moldovei și Țării Românești, ca și încercărilor de a modifica statutul Serbiei față de Imperiul Otoman³¹. A doua scrisoare era adresată de Napoleon I sultanului Selim al III-lea. În ea erau consemnate trei chestiuni. Prima se referea la problema sârbilor : Poarta nu trebuia să accepte nicio intervenție străină „în discuțiile ei cu sârbii”, care „sunt nerăbdători și încurajați de Rusia”. A doua avea în vedere Țările Române : sultanul „trebuie să profite de orice ocazie favorabilă pentru a apela din nou la vechile familii ; prinții greci care le conduc acum sunt agenți ai rușilor”. Cea de a treia privea navigația prin strâmători a vaselor rusești, ca și a celor grecești aflate sub pavilion rusec. Trecerea acestor vase prin Bosfor și Dardanele trebuia interzisă neîntârziat³². Toate acestea afectau într-un mod prea puțin voalat politica rusească în sud-estul Europei, punând în discuție modificarea relațiilor ruso-otomane.

Poarta nu putea să rămână insensibilă la repetatele intervenții ale diplomației franceze și chiar ale împăratului Napoleon personal. Avem la dispoziție

30. I. de Testa, *Recueil des traités de la Porte ottomane avec les puissances étrangères*, vol. II, Paris, 1865, pp. 275-276 (în continuare, I. de Testa, *Recueil des traités*).

31. *Pervoe serbskoe vosstanie 1804-1813 gg. i Rossiia*, vol. I, 1804-1807, Moscova, 1980, p. 253.

32. *Correspondance de Napoléon Ier*, vol. XII, Paris, 1863, pp. 474-475 ; I. de Testa, *Recueil des traités*, vol. II, pp. 277-278 ; D.A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *Acte și documente*, vol. I, p. 502. Pentru influența rusească în Principate, vezi un memoriu datat 1806 în Teodor Holban, *Documente românești din arhivele franceze (1801-1812)*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 1939, p. 38.

un document³³ ce surprinde poziția marelui vizir, Ismail pașa, față de insistențele Parisului de a fi înlocuiți domnitorii de la București și Iași. În privința lui Constantin Ipsilanti, marele vizir aprecia în scrisoarea adresată sultanului că trădarea acestuia era evidentă; în cazul său „rușii pot fi ușor aduși la tăcere”, iar „mazilirea lui este necesară”. Spre deosebire de acesta, voievodul Moldovei, Alexandru Moruzi, „din trecut și până acum înclină spre Franța”³⁴. Cu toate acestea, Napoleon era și „împotriva lui Moruzi bei, din discursurile lui se dovedește că nu se va mulțumi numai cu schimbarea celui din Țara Românească [adică a lui Constantin Ipsilanti], ci va insista și va trece și la alte cereri necuviincioase”³⁵. De aceea, domnului Moldovei urma să i se ceară abdicarea prin intermediul fratelui său, Dimitrie Moruzi. În privința posibilei reacții a țarului la înlocuirea domnitorilor, marele vizir manifesta un optimism vecin cu naivitatea³⁶. Dar „scopul adevărat” al destituirii domnitorilor ar fi fost acela „de a-l atrage pe împăratul Franței și de a-l folosi, reproșându-i bunăvoința”³⁷. Deci, la vârful ierarhiei lumii stambuliote, s-a luat în calcul utilizarea unui context internațional extrem de favorabil pentru a reduce măcar, dacă nu s-ar fi putut anula, influența Rusiei în teritoriile otomane, precum și în statele autonome tributare Porții.

Napoleon a avut fericita inspirație de a-l numi ambasador în capitala de pe malurile Bosforului pe generalul de divizie Horace François-Bastien, conte Sébastiani³⁸. Cu puțini ani în urmă, acesta fusese însărcinat cu o misiune de scurtă durată la Istanbul, când l-a și cunoscut pe Selim al III-lea, căruia i-a făcut

33. Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. III (1791-1812), Editura Academiei RSR, București, 1986, pp. 209-210 (în continuare, M. Mehmed, *Documente turcești*).

34. Cronicarul otoman Ahmed Asâm Efendi, în Mustafa A. Mehmed, *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. III, Editura Academiei RSR, București, 1980, p. 401.

35. M. Mehmed, *Documente turcești*, vol. III, p. 209.

36. Marele vizir îi scria sultanului că țarul „se va gălcevi, totuși, neavând încotro, se va suporta și va trebui să se găsească posibilitatea ca el să fie potolit și să tacă” (*ibidem*, p. 209).

37. Marele vizir, Ismail pașa, continuă astfel: „Așa stând situația, a nu-i da satisfacție francezului și a suporta în același timp gălceava celui din Rusia ar însemna că nu s-a făcut nimic” (*ibidem*, p. 209).

38. Georges Six, *Dictionnaire biographique des généraux et amiraux français de la Révolution et de l'Empire (1792-1814)*, prefață de Andrée Lasseray, vol. II, Paris, 1934, pp. 441-442; Jean Louis Bacqué-Grammont, Sinan Kunalp, Frédéric Hitzel, *Représentants permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)*, Isis – IFEA, Istanbul, Librairie d'Amérique et d'Orient, Paris, 1991, p. 48.